## One Year PG in

# Vyakaranam

# अधिगमपरिणाम-आधारितपाठ्यचर्यारूपरेखा

## स्नातकोत्तरकार्यक्रमः - व्याकरणम्

## 2025

ज्ञान-विज्ञान विमुक्तये
UGC

**विश्वविद्यालय-अनुदान-आयोगः**
बहादुरशाह-जफर-मार्गः
नवदेहली – 110002

## <u>Curriculum Development Committee for One Year PG (Vyakaranam)</u>

**Dr. M V Natesan**

**Chairperson of the Committee** and Retd Professor, SSV Kaladi, Kailash Nagar Kolazhy, Biyur, Trichur-10, ✉ natesanskt2000@gmail.com

**Prof. Shivaram Bhat**

**Convenor of the Committee** and Professor, Dept. of Research and Publications, National Sanskrit University, Tirupati-A.P.-517507, ✉ drshivaram@nsktu.org

## विषयसूची

## कार्यक्रमस्य परिचयः
## (Introduction of the Program)

स्नातकोत्तरपदवी (PG) (व्याकरणम्) एकस्य वर्षस्य कार्यक्रमः विद्यते। अस्मिन् कार्यक्रमे आहत्य चतुस्सत्रार्द्धाः भविष्यन्ति।

**अर्हता -** शास्त्री इति परीक्षायाम् उत्तीर्णाः तत्समकक्ष्यापरीक्षोत्तीर्णाः छात्राः एन्.टि.ए. द्वारा आयोज्यमानपरीक्षामाध्यमेन उत्तीर्य छात्राः अस्मिन् स्नातकोत्तरपदवी (PG) (व्याकरणम्) कार्यक्रमे प्रवेष्टुं शक्नुवन्ति। अत्र चतुर्षु सत्रार्द्धेषु स्वशास्त्रीयपाठ्यक्रमाः (Major) स्वशास्त्रसम्बद्धचयनितपाठ्यक्रमाः (Minor) च भविष्यन्ति। एतैः साकम् अन्तिमसत्रार्द्धे परियोजना(Project)/लघुशोधप्रबन्धः (Dissertation) च भविष्यन्ति।

## कार्यक्रमस्य उद्देश्यानि
## (Program Objectives)

1. भारतीयज्ञानपरम्परायां संस्कृतव्याकरणस्य प्रमेयविषयाणां प्रतिपादनम्।
2. महाभाष्ये समर्थादिविशिष्टसूत्रार्थबोधनम्।
3. व्याकरणप्राधान्यकाव्याध्ययनम्।
4. विभिन्नव्याख्याकारैः प्रतिपादितानां सिद्धान्तानामवगमनम्।
5. आधुनिकवैयाकरणव्याख्याकाराणां परिचयप्रदानम्।
6. शाब्दबोधप्रकाराणामवगमनम्।
7. व्याकरणशास्त्रे शोधकार्यं कर्तुं सामर्थ्यप्राप्तिः।
8. व्याकरणशास्त्रे विविधशास्त्रकारमतप्रतिपादनपुरस्सरं वाक्यार्थप्रस्तुतिसामर्थ्यप्राप्तिः।
9. व्याकरणशास्त्रे प्रमेयभागे क्रमेण शास्त्रार्थप्रतिपादनसामर्थ्यम्।
10. व्याकरणशास्त्रे नवीनदृष्टिदानम्।

# कार्यक्रमस्य परिणामाः

## (Program Outcomes)

**एतं कार्यक्रमम् अधीत्य छात्राः -**

1. व्याकरणशास्त्रे प्रक्रियाप्रमेयभागौ प्रतिपादयितुं समर्था भविष्यन्ति।
2. स्पर्धात्मकपरीक्षासु सुलभतया व्याकरणशास्त्रमधिकृत्य प्रतिस्पन्दितुं समर्था भविष्यन्ति।
3. व्याकरणशास्त्रे क्रमिकज्ञानं प्राप्य नवीनतत्त्वान्वेषणे समर्था भविष्यन्ति।
4. भारतीयज्ञानपरम्परायां व्याकरणस्य अनुप्रयोगं कर्तुं समर्था भविष्यन्ति।
5. व्याकरणशास्त्रस्य शास्त्रीयप्रयोजनेन सह लौकिकप्रयोजनं ज्ञास्यन्ति।
6. अन्यमतखण्डनपूर्वकं स्वमतोपस्थापने समर्था भविष्यन्ति।

# प्रधानानां पाठ्यक्रमाणां कार्यक्रमपरिणामैः सह योजनम्

## (PROGRAM OUTCOME MAPPING FOR MAJOR COURSES)

| Course Name पाठ्यक्रमनाम | Rootedness भारतीयमूलानि | IKS भारतीय ज्ञान परम्परा | Futuristic भविष्यवादी | Employability वृत्तिप्रदानक्षमता | Value, Skill and Multidisciplinary मूल्यानि, कौशलानि एवं बहुशास्त्रीयपाठ्यक्रमः | Disciplinary Knowledge अध्ययनशाखायाः ज्ञानम् | Difficulty Level काठिन्यस्तरः |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| ज्ञापकसंग्रहः सविवृतिः | ✓ | ✓ | ✓ | ✓ | ✓ | ✓ | ✓ |
| समर्थसरूपसूत्रभाष्यविचारः | ✓ | ✓ | ✓ | ✓ | ✓ | ✓ | ✓ |
| वाक्यपदीयम्-पदकाण्डम् (कालसमुद्देशात् लिङ्गसमुद्देशं यावत्) | ✓ | ✓ | ✓ | ✓ | ✓ | ✓ | ✓ |
| वाक्यपदीयम्-पदकाण्डम् - जातिद्रव्यसमुद्देशः | ✓ | ✓ | ✓ | ✓ | ✓ | ✓ | ✓ |
| वैयाकरणभूषणसारः- शक्त्यादिक्त्वाद्यर्थनिर्णयं यावत् | ✓ | ✓ | ✓ | ✓ | ✓ | ✓ | ✓ |
| लघुशब्देन्दुशेखरः- हलन्तस्त्रीप्रत्ययप्रकरणे | ✓ | ✓ | ✓ | ✓ | ✓ | ✓ | ✓ |
| शाब्दबोधमीमांसा - शब्दप्रामाण्यादिविचारः | ✓ | ✓ | ✓ | ✓ | ✓ | ✓ | ✓ |
| वैयाकरणसिद्धान्ताः | ✓ | ✓ | ✓ | ✓ | ✓ | ✓ | ✓ |

## चितस्वशास्त्रविषयकपाठ्यक्रमाणां कार्यक्रमपरिणामैः सह योजनम्
## (PROGRAM OUTCOME MAPPING FOR DSE COURSES)

| Course Name पाठ्यक्रमनाम | Rootedness भारतीय मूलानि | IKS भारतीय ज्ञान परम्परा | Futuristic भविष्यवादी | Employability वृत्तिप्रदान क्षमता | Value, Skill and Multidisciplinary मूल्यानि, कौशलानि एवं बहुशास्त्रीय पाठ्यक्रमः | Disciplinary Knowledge अध्ययनशाखायाः ज्ञानम् | Difficulty Level कठिनतायाः स्तरः |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| न्यायसिद्धान्तमुक्तावलिः - शब्दखण्डः | ✓ | ✓ | ✓ | ✓ | ✓ | ✓ | ✓ |
| महाभाष्ये लौकिकन्यायाः | ✓ | ✓ | ✓ | ✓ | ✓ | ✓ | ✓ |
| शाब्दबोधमीमांसा - शब्दार्थसम्बन्धविचारः पदार्थविचारश्च | ✓ | ✓ | ✓ | ✓ | ✓ | ✓ | ✓ |
| शब्दशक्तिप्रकाशिका | ✓ | ✓ | ✓ | ✓ | ✓ | ✓ | ✓ |
| भट्टिकाव्यम् - 1-4 सर्गाः | ✓ | ✓ | ✓ | ✓ | ✓ | ✓ | ✓ |
| पदचातुर्यविध्यविचारः चतुष्टयी च | ✓ | ✓ | ✓ | ✓ | ✓ | ✓ | ✓ |

## प्रधानपाठ्यक्रमाणां सञ्चयः

| क्र.सं. | | पाठ्यक्रमाः | पाठ्यक्रम-श्रेयोऽङ्कः | पाठ्यक्रम-काठिन्यस्तरः |
|---|---|---|---|---|
| 1 | प्रथमसत्रार्द्धस्य प्रधानपाठ्यक्रमाः | प्रधानः 1.1: ज्ञापकसंग्रहः सविवृतिः | 4 | 600-699 |
| 2 | | प्रधानः 1.2: समर्थसरूपसूत्रभाष्यविचारः | 4 | 600-699 |
| 3 | | प्रधानः 1.3: वाक्यपदीयम्-पदकाण्डम् (कालसमुद्देशात् लिङ्गसमुद्देशं यावत्) | 4 | 600-699 |
| 4 | | प्रधानः 1.4: वाक्यपदीयम्-पदकाण्डम् - जातिद्रव्यसमुद्देशः | 4 | 600-699 |
| 5 | द्वितीयसत्रार्द्धस्य प्रधानपाठ्यक्रमाः | प्रधानः 2.1: वैयाकरणभूषणसारः - (शक्त्यादिक्त्वाद्यर्थनिर्णयं यावत्) | 4 | 600-699 |
| 6 | | प्रधानः 2.2: लघुशब्देन्दुशेखरः - हलन्तस्त्रीप्रत्ययप्रकरणे | 4 | 600-699 |
| 7 | | प्रधानः 2.3: शाब्दबोधमीमांसा - शब्दप्रामाण्यादिविचारः | 4 | 600-699 |
| 8 | | प्रधानः 2.4: वैयाकरणसिद्धान्ताः | 4 | 600-699 |

## चितस्वशास्त्रविषयकपाठ्यक्रमाणां सञ्चयः

| क्र.सं. | | पाठ्यक्रमाः | पाठ्यक्रम-श्रेयोऽङ्कः | पाठ्यक्रम-काठिन्यस्तरः |
|---|---|---|---|---|
| 1 | प्रथमसत्रार्द्धस्य चितस्वशास्त्रविषयक -पाठ्यकमाः | चितस्वशास्त्रविषयः 1.क.1: न्यायसिद्धान्तमुक्तावलिः - शब्दखण्डः | 4 | 600-699 |
| 2 | | चितस्वशास्त्रविषयः 1.क.2: महाभाष्ये लौकिकन्यायाः | 4 | 600-699 |
| 3 | | चितस्वशास्त्रविषयः 1.क.3: शाब्दबोधमीमांसा - शब्दार्थसम्बन्धविचारः पदार्थविचारश्च | 4 | 600-699 |
| 4 | द्वितीयसत्रार्द्धस्य चितस्वशास्त्रविषयक -पाठ्यकमाः | चितस्वशास्त्रविषयः 2.क.1: शब्दशक्तिप्रकाशिका | 4 | 600-699 |
| 5 | | चितस्वशास्त्रविषयः 2.क.2: भट्टिकाव्यम् - 1-4 सर्गाः | 4 | 600-699 |
| 6 | | चितस्वशास्त्रविषयः 2.क.3: पदचातुर्यविध्यविचारः चतुष्टयी च | 4 | 600-699 |

# प्रधानपाठ्यक्रमाः

**काठिन्यस्तरः 600-699**

**श्रेयोऽङ्काः - 4**
**होराः - 60**

## प्रथमसत्रार्द्धः (Semester - 1)

**प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.1: ज्ञापकसंग्रहः सविवृतिः**

**पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)**

1. महाभाष्यादिषु प्रोक्तानां ज्ञापकानाम् उद्बोधनम्।
2. संज्ञापरिभाषादिषु सूत्रव्याख्यानेषु प्रोक्तानां ज्ञापकानाम् उद्बोधनम्।
3. समासादिसूत्रव्याख्यानेषु प्रोक्तानां ज्ञापकानाम् उद्बोधनम्।
4. तद्धितादिसूत्रव्याख्यानेषु प्रोक्तानां ज्ञापकानाम् उद्बोधनम्।
5. धात्वादिप्रक्रियायां प्रोक्तानां ज्ञापकानाम् उद्बोधनम्।
6. ज्ञापकसंग्रहे नागेशेन असङ्गृहीतानां भाष्यारूढानां वचनानाम् अवगमनम्।
7. भाष्यानारूढानां वैयाकरणसिद्धान्तकौमुद्यां पठितानां वचनानाम् अवगमनम्।

**अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes)** अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. शास्त्रवचनानां पाणिन्यादिप्रामाण्यावगमने समर्थाः भविष्यन्ति।
2. ज्ञापकपदेनोच्चारितानां विषयाणाम् एकत्र अवगमने समर्थाः भविष्यन्ति।
3. सर्वेषां ज्ञापकानां पाणिन्यादिवचनप्रामाण्यावगमने समर्थाः भविष्यन्ति।
4. आगमादेशस्वरादिविभिन्नविषयाणां ज्ञापकत्वं निरूपयिष्यन्ति।

**श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)**

| पाठ्यक्रम-कूटाङ्कः (Course Code) | पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title) | पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course) | | | श्रेयोऽङ्काः (Credits) |
|---|---|---|---|---|---|
| | | व्याख्यानम् (Lecture) | अनुशिक्षणम् (Tutorial) | प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/ Practice) | |
| प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.1 | ज्ञापकसंग्रहः सविवृतिः | 04 | 0 | 0 | 04 |

**पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)**

**अन्वितिः १. ज्ञापकसंग्रहः (अध्यायाः - 1-3)** **श्रेयोऽङ्कः १**

**अन्वितिः २. ज्ञापकसंग्रहः (अध्यायाः - 4-8)** **श्रेयोऽङ्कः १**

**अन्वितिः ३. ज्ञापकसंग्रहपरिशिष्टम् - 1** **श्रेयोऽङ्कः १**

**अन्वितिः ४. ज्ञापकसंग्रहपरिशिष्टम् - 2** **श्रेयोऽङ्कः १**

**निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)**

1. नागेशभट्टः, (2002), *ज्ञापकसंग्रहः* (म. म. एन्. एस्. रामानुजताताचार्यः, सम्पा०), तिरुपतिः : राष्ट्रियसंस्कृतविद्यापीठम्।

**सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)**


1. श्री गुरुप्रसादशास्त्री (सम्पा०), (2001), *व्याकरणमहाभाष्यम्*, दिल्ली : प्रतिभा प्रकाशन।
2. श्री भार्गवशास्त्री जोशी, (2004), *व्याकरणमहाभाष्यम्*, दिल्ली : चौखम्बा संस्कृत प्रतिष्ठान।
3. श्रीनागोजिभट्टः, (2011), आचार्यविश्वनाथमिश्र (व्याख्याकारः), *परिभाषेन्दुशेखरः (सुबोधिनी)*, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।
4. गुरुप्रसादशास्त्री (सम्पा०), (2012), *वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी*, तत्त्वबोधिनी-बालमनोरमा-शेखरव्याख्यात्रयविराजिता, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।

**काठिन्यस्तर:**
**600-699**

**श्रेयोऽङ्का: - 4**
**होरा: - 60**

**प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.2: समर्थसरूपसूत्रभाष्यविचार:**

**पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)**

1. समर्थसूत्रे दलप्रयोजनकथनम्।
2. समर्थसूत्रे सामर्थ्यविचारबोधनम्।
3. समर्थसूत्रे वाक्यलक्षणबोधनम्।
4. सरूपसूत्रे दलप्रयोजनकथनम्।
5. सरूपसूत्रारम्भप्रयोजनबोधनम्।
6. प्रादिपदिकानाम् उत विभक्त्यन्तानाम् एकशेष इति विचारकथनम्।
7. आकृतिद्रव्यपक्षादिविचाराणाम् अवगमनम्।

**अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes)** अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. समर्थसूत्रभाष्ये एकार्थीभावसामर्थ्ये वृत्तिं ज्ञास्यन्ति।
2. समर्थसूत्रस्य परिभाषात्वं ज्ञातु समर्थाः भविष्यन्ति।
3. वाक्यस्य विविधलक्षणानि ज्ञातुं समर्थाः भविष्यन्ति।
4. एकशेषवृत्तौ सरूपसूत्रस्य महत्त्वं ज्ञास्यन्ति।
5. तन्त्रस्य सरूपसूत्रस्य च भेदं ज्ञातुं समर्थाः भविष्यन्ति।

**श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)**

| पाठ्यक्रम-कूटाङ्कः (Course Code) | पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title) | पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course) | | | श्रेयोऽङ्काः (Credits) |
|---|---|---|---|---|---|
| | | व्याख्यानम् (Lecture) | अनुशिक्षणम् (Tutorial) | प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/ Practice) | |
| प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.2 | समर्थसरूपसूत्रभाष्य विचारः | 04 | 0 | 0 | 04 |

**पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)**

**अन्वितिः १. समर्थः पदविधिः - 1** (आदितः सङ्घातस्यैकार्थ्यवार्तिकं यावत्) **श्रेयोऽङ्कः १**

**अन्वितिः २. समर्थः पदविधिः - 2** (परस्परव्यपेक्षामित्यतः समाप्तिं यावत्) **श्रेयोऽङ्कः १**

**अन्वितिः ३. सरूपाणामेकशेष एकविभक्तौ** (आदितः एकार्थानामपीति वार्तिकं यावत्) **श्रेयोऽङ्कः १**

**अन्वितिः ४. सरूपाणामेकशेष एकविभक्तौ** (स्वरभिन्नानामपीति वार्तिकात् समाप्तिं यावत्) **श्रेयोऽङ्कः १**

**निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)**

1. पतञ्जलिः, (1998), *व्याकरणमहाभाष्यम्*, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।

2. पतञ्जलिः, आचार्य जयशङ्करलाल त्रिपाठी (सम्पा०), (2004), *व्याकरणमहाभाष्यम्*, वाराणसी : चौखम्बा कृष्णदास अकादमी।
3. पतञ्जलिः, गुरुपादशास्त्री (सम्पा०), (2006), *व्याकरणमहाभाष्यम्*, नई दिल्ली : राष्ट्रिय संस्कृत संस्थानम्।
4. पतञ्जलिः, युधिष्ठिरमीमांसकः (व्याख्याकारः), (2021), *महाभाष्यम्*, हरयाणा : राम लाल कपूर ट्रस्ट।

**सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)**

1. *महाभाष्यव्याख्यानमाला* - ई. पि. जी पाठशाला, ई.पि.जी पाठशाला-अन्तर्जालम्।

| काठिन्यस्तरः 600-699 | श्रेयोऽङ्काः - 4 होराः - 60 |
|---|---|

**प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.3: वाक्यपदीयम्-पदकाण्डम् (कालसमुद्देशात् लिङ्गसमुद्देशं यावत्)**

**पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)**

1. क्रियायाः परिच्छेदकस्य कालस्य स्वरूपावगमनम्।
2. कालविषये विभिन्नमतानाम् अवगमनम्।
3. क्रियापदप्रयोगे पुरुषप्रयोगावगमनम्।
4. द्रव्याश्रितसंख्यास्वरूपकथनम्।
5. उपग्रहयोगे पदपदार्थस्वरूपकथनम्।
6. नामपदानां लिङ्गव्यवस्थावगमनम्।

**अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes)** अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. कालस्य भेदान् ज्ञातुं समर्थाः भविष्यन्ति।
2. कालस्य क्रियाविशेषणत्वम् निरूपयिष्यन्ति।
3. भाष्यादिमते कालस्य भेदवैशिष्ट्यं ज्ञातुं समर्थाः भविष्यन्ति।
4. क्रियापदप्रयोगे पुरुषमहत्त्वम् प्रतिपादयिष्यन्ति।
5. दृष्टान्तमाध्यमेन संख्यायाः भेदं महत्त्वं च वक्ष्यन्ति।
6. उपग्रहप्रयोगे पदपरिवर्तनं करिष्यन्ति।
7. लिङ्गस्य पारिभाषिकत्वं लोकाश्रयत्वं च वर्णयिष्यन्ति।

**श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)**

| पाठ्यक्रम-कूटाङ्कः (Course Code) | पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title) | पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course) | | | श्रेयोऽङ्काः (Credits) |
|---|---|---|---|---|---|
| | | व्याख्यानम् (Lecture) | अनुशिक्षणम् (Tutorial) | प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/ Practice) | |
| प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.3 | वाक्यपदीयम्-पदकाण्डम् (कालसमुद्देशात् लिङ्गसमुद्देशं यावत्) | 04 | 0 | 0 | 04 |

**पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)**

**अन्वितिः १. कालसमुद्देशः - 1** — **श्रेयोऽङ्कः १**

**अन्वितिः २. कालसमुद्देशः - 2** — **श्रेयोऽङ्कः १**

**अन्वितिः ३. पुरुषसंख्यासमुद्देशः।** — **श्रेयोऽङ्कः १**

**अन्वितिः ४. उपग्रहलिङ्गसमुद्देशः।** **श्रेयोऽङ्कः १**

**निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)**

1. भर्तृहरिः, प्रो. हरिनारायण तिवारी (व्याख्याकारः), (2015), *वाक्यपदीयम्, पदकाण्डम्*, वाराणसी : चौखम्बा संस्कृत सीरीज ऑफिस।
2. भर्तृहरिः, पण्डितश्रीरघुनाथशर्मा (व्याख्याकारः), (2016), *वाक्यपदीयम्, पदकाण्डम्*, वाराणसी : सम्पूर्णानन्द संस्कृत विश्वविद्यालयः।

**सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)**

1. चतुर्वेदी, मिथिलेश (सम्पादकः), (2021), *वाक्यपदीय विमर्श*, दिल्ली : आर्यन बुक इण्टर्नेशनल।

**काठिन्यस्तरः 600-699**

**श्रेयोऽङ्काः - 4**
**होराः - 60**

**प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.4: वाक्यपदीयम्-पदकाण्डम् - जातिद्रव्यसमुद्देशः**

**पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)**

1. जातिपदार्थनिरूपणम्।
2. शब्दार्थजात्योः भेदकथनम्।
3. विविधशास्त्रकाराणां मते जातिविचारचर्चा।
4. द्रव्यपदार्थनिरूपणम्।
5. दृष्टान्तैः परमार्थसाधनबोधनम्।

**अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes)** अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. जातिपक्षस्वीकारे विविधकारणानि वक्ष्यन्ति।
2. विविधशास्त्रकाराणां मते जातिपदार्थभेदं निरूपयिष्यन्ति।
3. संख्यालिङ्गगुणपदार्थान् ज्ञातुं समर्थाः भविष्यन्ति।
4. शब्दानां सर्वार्थवाचकत्वं प्रतिपादयिष्यन्ति।
5. प्रकृतेः सर्वशब्दवाचकत्वं प्रतिपादयिष्यन्ति।

**श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)**

| पाठ्यक्रम-कूटाङ्कः (Course Code) | पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title) | पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course) | | | श्रेयोऽङ्काः (Credits) |
|---|---|---|---|---|---|
| | | व्याख्यानम् (Lecture) | अनुशिक्षणम् (Tutorial) | प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/ Practice) | |
| प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.4 | वाक्यपदीयम्-पदकाण्डम् - जातिद्रव्यसमुद्देशः | 04 | 0 | 0 | 04 |

**पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)**

**अन्वितिः १. जातिसमुद्देशे पदापोद्धारात् जातेः पदार्थत्वसमर्थनं यावत्।** **श्रेयोऽङ्कः १**

**अन्वितिः २. जातिसमुद्देशे जातिव्यक्त्योः प्रविभागात् गुणद्रव्ययोः वाक्यीयसमन्वयं यावत्।** **श्रेयोऽङ्कः १**

**अन्वितिः ३. जातिसमुद्देशे वाक्यभेदनिराकरणात् ज्ञानस्य ज्ञेयत्वखण्डनं यावत्।** **श्रेयोऽङ्कः १**

**अन्वितिः ४. द्रव्यसमुद्देशः।** **श्रेयोऽङ्कः १**

**निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)**

1. भर्तृहरिः, प्रो. हरिनारायण तिवारी (व्याख्याकारः), (2015), वाक्यपदीयम्, पदकाण्डम्, वाराणसी : चौखम्बा संस्कृत सीरीज ऑफिस।

2. भर्तृहरिः, पण्डितश्रीरघुनाथशर्मा (व्याख्याकारः), (2016), वाक्यपदीयम्, पदकाण्डम्, वाराणसी : सम्पूर्णानन्द संस्कृत विश्वविद्यालयः।

**सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)**

1. चतुर्वेदी, मिथिलेश (सम्पादकः), (2021), *वाक्यपदीय विमर्श*, दिल्ली : आर्यन बुक इण्टर्नेशनल।

**काठिन्यस्तरः 600-699**

**श्रेयोऽङ्काः - 4**
**होराः - 60**

## द्वितीयसत्रार्द्धः (Semester - 2)

**प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.1: वैयाकरणभूषणसारः - शक्त्यादिक्त्वाद्यर्थनिर्णयं यावत्**

**पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)**

1. शक्तिस्वरूपबोधनम्।
2. नञ्पदार्थनिरूपणम्।
3. निपातानां द्योतकत्ववाचकत्वविचारः।
4. तद्धिते त्वादिभावप्रत्ययार्थनिर्णयबोधनम्।
5. तद्धिते देवताप्रत्ययार्थनिर्णयबोधनम्।
6. वृत्तौ अभेदैकत्वसंख्याकथनम्।
7. कृदन्ते क्त्वादिप्रत्ययार्थबोधनम्।

**अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes):** अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. शक्त्या शब्दार्थयोः अनादिसम्बन्धनिरूपणे समर्थाः भविष्यन्ति।
2. पर्युदासादिनञ्भेदं सोदाहरणम् वक्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।
3. निपातानां द्योतकत्वसिद्धान्तकथने सिद्धाः भविष्यन्ति।
4. रूपादिशब्देभ्यः जात्याद्यर्थे त्वादिप्रत्ययं ज्ञास्यन्ति।
5. ऐन्द्रादिशब्दे देवताप्रत्ययार्थं ज्ञातुं समर्थाः भविष्यन्ति।
6. राजपुरुषादिशब्दे अभेदसंख्यां ज्ञास्यन्ति।
7. अव्ययकृतां भावार्थकत्वं ज्ञास्यन्ति।

**श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)**

| पाठ्यक्रम-कूटाङ्कः (Course Code) | पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title) | पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course ) | | | श्रेयोऽङ्काः (Credits) |
|---|---|---|---|---|---|
| | | व्याख्यानम् (Lecture) | अनुशिक्षणम् (Tutorial) | प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice) | |
| प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.1 | वैयाकरणभूषणसारः- शक्त्यादिक्त्वाद्यर्थनिर्णयं यावत् | 04 | 0 | 0 | 04 |

**पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)**

**अन्वितिः १. शक्तिनिर्णयः।** **श्रेयोऽङ्कः १**

**अन्वितिः २. नञर्थनिर्णयः।** **श्रेयोऽङ्कः १**

**अन्वितिः ३. निपातार्थनिर्णयः।** **श्रेयोऽङ्कः १**

**अन्वितिः ४. त्वादितः क्त्वाद्यर्थनिर्णयं यावत्।** **श्रेयोऽङ्कः १**

**निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)**


1. चन्द्रिकाप्रसाद द्विवेदी (सम्पा.), कौण्डभट्टः, *वैयाकरणभूषणसारः*, (२००५), वाराणसी : चौखम्बा संस्कृत प्रतिष्ठान।
2. *वैयाकरणभूषणसारः (प्रभा)*, (२०११), वाराणसी : चौखम्बा संस्कृत संस्थानम्।
3. प्रो. बालशास्त्री (सम्पा.), *वैयाकरणभूषणसारः*, (२०१२), वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।
4. रामकृष्णमाचार्यः (सम्पा.), *वैयाकरणभूषणसारः (नृसिंहप्रिया)*, (२०१५), गुजरात : श्री सोमनाथ संस्कृत विश्वविद्यालयः।

| काठिन्यस्तरः 600-699 | श्रेयोऽङ्काः - 4 होराः - 60 |
|---|---|

**प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.2: लघुशब्देन्दुशेखरः - हलन्तस्त्रीप्रत्ययप्रकरणे**

**पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)**

1. दलप्रयोजनसहितानां हलन्तशब्दप्रक्रियासूत्राणां विश्लेषणम्।
2. सूत्रव्याख्याने महाभाष्यादिसन्दर्भाणाम् उद्बोधनम्।
3. स्त्रीप्रत्ययविधायकानां प्रक्रियाविधायकानां च सूत्राणां सदलप्रयोजनं बोधनम्।
4. जातिलक्षणादिषु मतभेदबोधनम्।

**अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes):** अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. हलन्तप्रकरणे हकारान्तादिशब्दप्रक्रियायाः विश्लेषणं करिष्यन्ति।
2. कार्यकालादिपक्षसंचारस्य वर्णने दक्षाः भविष्यन्ति।
3. सर्वनामशब्दप्रक्रियायां ग्रन्थकारस्य मतं वर्णयिष्यन्ति।
4. स्त्रीप्रत्ययेषु तदन्तविचारान् निरूपयिष्यन्ति।

**श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)**

| पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code) | पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title) | पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course) | | | श्रेयोऽङ्काः (Credits) |
|---|---|---|---|---|---|
| | | व्याख्यानम् (Lecture) | अनुशिक्षणम् (Tutorial) | प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice) | |
| प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.2 | लघुशब्देन्दुशेखरः - हलन्तस्त्रीप्रत्यय-प्रकरणे | 04 | 0 | 0 | 04 |

**पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)**

**अन्वितिः १. होढः इति सूत्रमारभ्य स्कोः संयोगाद्योरिति सूत्रं यावत्। श्रेयोऽङ्कः १**

**अन्वितिः २. ङेप्रथमयोरिति सूत्रमारभ्य हलन्तनपुंसकं यावत्। श्रेयोऽङ्कः १**

**अन्वितिः ३. स्त्रियामित्यारभ्य वयसीति सूत्रं यावत्। श्रेयोऽङ्कः १**

**अन्वितिः ४. अपरिमाणसूत्रमारभ्य शार्ङ्गरवादिसूत्रं यावत्। श्रेयोऽङ्कः १**

**निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)**

1. डॉ.बालशास्त्री, (1992), *लघुशब्देन्दुशेखरः (टीकाषट्कोपेतः, खण्ड-1,2)*, वाराणसी : वाणी विलास प्रकाशन।

2. श्रीपादसत्यनारायणमूर्तिः, व्याख्याकारः, (2008), *लघुशब्देन्दुशेखरः-नागेशभट्टः*, तिरुपतिः : राष्ट्रियसंस्कृतविद्यापीठम्।

**सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)**

1. द्विवेदी, शिवप्रसाद, *लघुशब्देन्दुशेखरसोपानम्*, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।

**काठिन्यस्तरः**
**600-699**

**श्रेयोऽङ्काः - 4**
**होराः - 60**

**प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.3: शाब्दबोधमीमांसा - शब्दप्रामाण्यादिविचारः**

**पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)**

1. परस्मैपद-आत्मनेपदानां विशेषज्ञानम्।

**अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes):** अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. संस्कृतभाषायाः पुरुषवचनादिव्यवस्थां सविशेषं प्रतिपादयिष्यन्ति।

**श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)**

| पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code) | पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title) | पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course ) | | | श्रेयोऽङ्काः (Credits) |
|---|---|---|---|---|---|
| | | व्याख्यानम् (Lecture) | अनुशिक्षणम् (Tutorial) | प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice) | |
| प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.3 | शाब्दबोधमीमांसा - शब्दप्रामाण्यादिविचारः | 04 | 0 | 0 | 04 |

**पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course) -**

**अन्वितिः १.शब्दप्रामाण्यविचारः**(चार्वाकमतात् योग्यतादेः प्रामाण्यप्रयोजकत्वं यावत्) **श्रेयोऽङ्कः १**

**अन्वितिः २. शब्दप्रामाण्यविचारः**(चार्वाकमतात् योग्यतादेः प्रामाण्यप्रयोजकत्वं यावत्) **श्रेयोऽङ्कः १**

**अन्वितिः ३. शब्दलक्षणविचारः।** **श्रेयोऽङ्कः १**

**अन्वितिः ४. वाक्यवाक्यार्थस्वरूपविचारः।** **श्रेयोऽङ्कः १**

**निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)** –

1. एन्.एस्.रामानुजताताचार्यः, (2005), शाब्दबोधमीमांसा, नवदेहली : राष्ट्रियसंस्कृतसंस्थानम्।

| काठिन्यस्तरः 600-699 | श्रेयोऽङ्काः - 4 होराः - 60 |
|---|---|

**प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.4: वैयाकरणसिद्धान्ताः**

**पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)**

1. विविधशास्त्रेषु प्रतिपादितानां धात्वर्थविचाराणाम् उद्बोधनम्।
2. प्रथमादिविभक्त्यर्थविचाराणाम् अवगमनम्।
3. वैयाकरणानां स्फोटवादस्य बोधनम्।
4. विविधशास्त्रेषु शक्त्यादिवृत्तीनाम् अवगमनम्।

**अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes):** अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. धात्वर्थविषये शास्त्रान्तरमतनिराकरणपूर्वकं वैयाकरणसिद्धान्तोपस्थापने समर्थाः भविष्यन्ति।
2. वैयाकरणानां सुबर्थसिद्धान्तोपस्थापने समर्थाः भविष्यन्ति।
3. वैयाकरणानां स्फोटसिद्धान्तोपस्थापने समर्थाः भविष्यन्ति।
4. वृत्तिविषये शास्त्रान्तरमतनिराकरणपूर्वकं वैयाकरणसिद्धान्तोपस्थापने समर्थाः भविष्यन्ति।

**श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)**

| पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code) | पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title) | पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course) | | | श्रेयोऽङ्काः (Credits) |
|---|---|---|---|---|---|
| | | व्याख्यानम् (Lecture) | अनुशिक्षणम् (Tutorial) | प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice) | |
| प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.4 | वैयाकरणसिद्धान्ताः | 04 | 0 | 0 | 04 |

**पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)**

**अन्वितिः १. धात्वर्थसिद्धान्तः।** **श्रेयोऽङ्कः १**

**अन्वितिः २. सुबर्थसिद्धान्तः।** **श्रेयोऽङ्कः १**

**अन्वितिः ३. स्फोटसिद्धान्तः।** **श्रेयोऽङ्कः १**

**अन्वितिः ४. वृत्तिसिद्धान्तः।** **श्रेयोऽङ्कः १**

**निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)**


1. श्रीनागोजिभट्ट, (1961), *परमलघुमञ्जूषा*, बड़ौदा : पं. कालिकाप्रसाद शुक्ल संस्कृत महाविद्यालय, महाराज सयाजीराव विश्वविद्यालय।
2. नागेश भट्ट, (1990), *वैयाकरणसिद्धान्तलघुमञ्जूषा* (आचार्य रामप्रसाद त्रिपाठी, सम्पादक), वाराणसी : सम्पूर्णानन्द संस्कृत विश्वविद्यालय।

3. श्रीनागोजिभट्ट, (2003), *परमलघुमञ्जूषा* (पं. नित्यानन्द पन्त पर्वतीय कृत टिप्पणी सहित; जयकृष्णदास हरिदास गुप्त), वाराणसी : चौखम्बा संस्कृत सिरिज ऑफिस।
4. कौण्डभट्ट, (2005), *वैयाकरणभूषणसारः* (चन्द्रिका प्रसाद द्विवेदी, सम्पादक), वाराणसी : चौखम्बा संस्कृत प्रतिष्ठान।
5. एन. एस. रामानुज तताचार्य, (2005), *शाब्दबोध मीमांसा*, नई दिल्ली : राष्ट्रीय संस्कृत संस्थान।
6. श्री नागोजिभट्ट, (2011), *परमलघुमञ्जूषा* (आचार्य लोकमणि दहाल), वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।
7. प्रभा, (2011), *वैयाकरणभूषणसारः*, वाराणसी : चौखम्बा संस्कृत संस्थान।
8. प्रो. बालशास्त्री, (2012), *वैयाकरणभूषणसारः*, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।
9. श्री नागोजिभट्ट, (2014), *परमलघुमञ्जूषा* (वंशी व्याख्या; पं. वंशीधर मिश्र), ग्राम चन्दौत, पो. अम्बा, जिला गया : स्वयं प्रकाशन।
10. रामकृष्ण माचार्य, (2015), *वैयाकरणभूषणसारः* (नृसिंहप्रिया), गुजरात : श्री सोमनाथ संस्कृत विश्वविद्यालय।

# चितस्वशास्त्रविषयक-पाठ्यक्रमाः

| काठिन्यस्तरः 600-699 | श्रेयोऽङ्काः - 4 होराः - 60 |
|---|---|

# प्रथमसत्रार्द्धः (Semester - 1)

**चितस्वशास्त्रविषयः (DSE) 1.क.1: न्यायसिद्धान्तमुक्तावलिः - शब्दखण्डः दिनकरीसहितः**

**पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)**

1. शब्दशक्तिनिरूपणम्।
2. शक्तिग्रहोपायानां निरूपणम्।
3. जातिशक्तिवादप्रतिपादनम्।
4. समासादिषु लक्षणानिरूपणम्।
5. आसत्तिनिरूपणम्।
6. योग्यतानिरूपणम्।
7. आकाङ्क्षानिरूपणम्।
8. तात्पर्यनिपरूपणम्।

**अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-**

1. शाब्दबोधकारणानि अवगन्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।
2. शाब्दबोधे वृत्तीनाम् अपेक्षां ज्ञातुं समर्थाः भविष्यन्ति।
3. शब्दानां परस्परं सम्बन्धं ज्ञातुं समर्थाः भविष्यन्ति।
4. समासादिषु लक्षणावृत्तेः विभिन्नानि उदाहरणानि अवगन्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।

**श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)**

| पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code) | पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title) | पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course) | | | श्रेयोऽङ्काः (Credits) |
|---|---|---|---|---|---|
| | | व्याख्यानम् (Lecture) | अनुशिक्षणम् (Tutorial) | प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice) | |
| चितस्वशास्त्रविषयः (DSE) 1.क.1 | न्यायसिद्धान्तमुक्तावलिः- शब्दखण्डः दिनकरीसहितः | 04 | 0 | 0 | 04 |

**पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)**

**अन्वितिः १. शाब्दबोधादितः शक्तिग्रहनिरूपणं यावत्।** **श्रेयोऽङ्कः १**

**अन्वितिः २. जातिशक्तितः पदविभागं यावत्।** **श्रेयोऽङ्कः १**

**अन्वितिः ३. लक्षणानिरूपणम्।** **श्रेयोऽङ्कः १**

**अन्वितिः ४. आसक्तितः तात्पर्यनिरूपणं यावत्।** **श्रेयोऽङ्कः १**

**निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)**

1. विश्वनाथपञ्चाननभट्टाचार्यः, श्री, (२००८), न्यायसिद्धान्तमुक्तावली (व्याख्याकारः-श्रीकृष्णवल्लभाचार्यः), वाराणसी: चौखम्बाप्रकाशनम्।
2. विश्वनाथपञ्चाननभट्टाचार्यः, श्री, (२००८), न्यायसिद्धान्तमुक्तावली (सम्पादकः-हरिरामशुक्लशास्त्री), वाराणसी: चौखम्बासंस्कृतसंस्थानम्।

**काठिन्यस्तरः 600-699**

**श्रेयोऽङ्काः - 4**
**होराः - 60**

**चितस्वशास्त्रविषयः (DSE) 1.क.2: महाभाष्ये लौकिकन्यायाः**

**पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)**

1. लौकिकन्यायानां परिचयप्रदानम्।
2. लौकिकन्यायानां शास्त्रेषु प्रयोजनप्रतिपादनम्।
3. शास्त्रीयसन्दर्भाणां लौकिकन्यायैः सरलतया अवगमनमार्गबोधनम्।
4. लोकोक्त्यादीनां लौकिकन्यायानां च भेदबोधनम्।
5. व्याकरणमहाभाष्ये प्रतिपादितानां विभिन्नलौकिकन्यायानां अवबोधनम्।

**अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes):** अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. लौकिकन्यायैः ससन्दर्भं सरलतया सूत्राणि अवगन्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।
2. सूत्रज्ञापितन्यायान् अवगन्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।
3. लौकिकव्यवहारे दीर्घम् अर्थं लघुतया बोधयितुं समर्थाः भविष्यन्ति।
4. लौकिकन्यायानां स्वरूपं, प्रयोजनं च सम्यगवगन्तुं शक्नुवन्ति।
5. न्यायविचारस्य आधुनिकप्रसङ्गेषु अपि तेषां प्रासङ्गिकत्वं प्रतिपादयितुं प्रवीणाः भविष्यन्ति।

**श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)**

| पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code) | पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title) | पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course) | | | श्रेयोऽङ्काः (Credits) |
|---|---|---|---|---|---|
| | | व्याख्यानम् (Lecture) | अनुशिक्षणम् (Tutorial) | प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice) | |
| चितस्वशास्त्रविषयः (DSE) 1.क.2 | महाभाष्ये लौकिकन्यायाः | 04 | 0 | 0 | 04 |

**पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)**

**अन्वितिः १. प्रथमोध्यायः- लौकिकन्यायपरिचयादिः।** **श्रेयोऽङ्कः १**

**अन्वितिः २. द्वितीयोध्यायः-लौकिकन्यायविश्लेषणम्।** **श्रेयोऽङ्कः १**

**अन्वितिः ३. तृतीयोध्यायः-लौकिकन्यायप्रचारः।** **श्रेयोऽङ्कः १**

**अन्वितिः ४. चतुर्थोध्यायः-संकीर्णपरिच्छेदः।** **श्रेयोऽङ्कः १**

**निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)**

1. राणी लक्ष्मी नरसिंहशास्त्री, (२००४), महाभाष्ये लौकिकन्यायाः, राजमण्ड्री : रोहिणी प्रकाशनम्।

**सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)**

1. पद्मशास्त्री, (२०१०), लौकिकन्यायकुसुमाञ्जलिः, जयपुरम् : जगदीशसंस्कृतपुस्तकालयः।

**काठिन्यस्तर: 600-699**

**श्रेयोऽङ्का: - 4**
**होरा: - 60**

**चितस्वशास्त्रविषय: (DSE) 1.क.3: शाब्दबोधमीमांसा - शब्दार्थसम्बन्धविचार: पदार्थविचारश्च**

**पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)**

1. न्यायदर्शनानुसारं शब्दार्थसम्बन्धबोधनम्।
2. मीमांसकमतानासारं शब्दार्थसम्बन्धबोधनम्।
3. अपभ्रंशानां वाचकत्वबोधनम्।
4. वैयाकरणानुसारं शब्दार्थसम्बन्धबोधनम्।
5. शब्दार्थसम्बन्धसन्दर्भे शक्त्यादिवृत्तीनां प्रतिपादनम्।
6. न्यायदर्शनानुसारं पदशक्यार्थबोधनम्।
7. महाभाष्यानुसारं पदार्थनिरूपणम्।

**अधिगमस्य परिणामा: (Learning Outcomes):** अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्रा: :-

1. शब्दार्थसम्बन्धे शास्त्राणां परस्परं भेदं ज्ञातुं समर्था: भविष्यन्ति।
2. अपभ्रंशानां वाचकत्वे अपि असाधुत्वं पुण्यजनकत्वाभावं च ज्ञातुं समर्था: भविष्यन्ति।
3. शब्दार्थसम्बन्धे शास्त्रेष्वपि व्याख्याकाराणां परस्परं मतभेदं ज्ञातुं समर्था: भविष्यन्ति।
4. लक्षणाविषये विभिन्नमतानि ज्ञातुं समर्था: भविष्यन्ति।

**श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)**

| पाठ्यक्रमकूटाङ्क: (Course Code) | पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title) | पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course) | | | श्रेयोऽङ्का: (Credits) |
|---|---|---|---|---|---|
| | | व्याख्यानम् (Lecture) | अनुशिक्षणम् (Tutorial) | प्रशिक्षणम्/अभ्यास: (Practical/Practice) | |
| चितस्वशास्त्रविषय: (DSE) 1.क.3 | शाब्दबोधमीमांसा - शब्दार्थसम्बन्धविचार: पदार्थविचारश्च | 04 | 0 | 0 | 04 |

**पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)**

**अन्विति: १. शब्दार्थसम्बन्धविचारे आदित: जैमिनिसूत्रप्रदर्शनं यावत्। श्रेयोऽङ्क: १**

**अन्विति: २. शब्दार्थसम्बन्धविचारे आलङ्कारिकशक्तिविचारात् व्यञ्जनावृत्तिं यावत्। श्रेयोऽङ्क: १**

**अन्विति: ३. पदार्थविचारे पदवाक्यार्थनिरूपणात् शक्तिवादे मण्डनमतं यावत्। श्रेयोऽङ्क: १**

**अन्विति: ४. पदार्थविचारे व्यक्तिलक्षणात: व्यञ्जनावृत्तिस्वीकारं यावत्। श्रेयोऽङ्क: १**

**निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)**

1. म. म. ना. श. रामानुजताताचार्यः, (२००६), शाब्दबोधमीमांसा - तृतीयभागः, नवदेहली: राष्ट्रियसंस्कृतसंस्थानम्।

| काठिन्यस्तरः 600-699 | श्रेयोऽङ्काः - 4<br>होराः - 60 |
|---|---|

# द्वितीयसत्रार्द्धः (Semester - 2)

**चितस्वशास्त्रविषयः (DSE) 2.क.1: शब्दशक्तिप्रकाशिका**

**पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)**

1. नामसम्बन्धिविचारबोधनम्।
2. शब्दप्रामाण्यबोधनम्।
3. शक्तिग्राहकप्रमाणावगमनम्।
4. जातिशक्तिविचारबोधनम्।
5. समासबोधनम्।
6. कारकबोधनम्।

**अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes):** अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. यौगिकशब्दानां रूढशब्दानां च भेदं ज्ञातुं समर्थाः भविष्यन्ति।
2. प्रकृतिप्रत्ययनिपातादीनां लक्षणं ज्ञातुं समर्थाः भविष्यन्ति।
3. सोदाहरणं समासभेदान् ज्ञातुं समर्थाः भविष्यन्ति।
4. सोदाहरणं कारकनियमान् ज्ञातुं समर्थाः भविष्यन्ति।

**श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)**

| पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code) | पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title) | पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course) | | | श्रेयोऽङ्काः (Credits) |
|---|---|---|---|---|---|
| | | व्याख्यानम् (Lecture) | अनुशिक्षणम् (Tutorial) | प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice) | |
| चितस्वशास्त्रविषयः (DSE) 2.क.1 | शब्दशक्तिप्रकाशिका | 04 | 0 | 0 | 04 |

**पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)**

**अन्वितिः १. नामप्रकरणे मङ्गलाचरणात् शक्तिग्राहकवर्णनं यावत्। श्रेयोऽङ्कः १**

**अन्वितिः २. नामप्रकरणे अन्विताभिधानखण्डनात् यौगिकनामलक्षणं यावत्। श्रेयोऽङ्कः १**

**अन्वितिः ३. समासप्रकरणम्। श्रेयोऽङ्कः १**

**अन्वितिः ४. कारकप्रकरणम्। श्रेयोऽङ्कः १**

**निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)**

1. भर्तृहरिः, (२०१६), वाक्यपदीयम्, पदकाण्डम् (व्याख्याकारः-पण्डितश्रीरघुनाथशर्मा), वाराणसी: सम्पूर्णानन्दसंस्कृतविश्वविद्यालयः।
2. भर्तृहरिः, (२०१५), वाक्यपदीयम्, पदकाण्डम् (व्याख्याकारः-प्रो. हरिनारायणतिवारी), वाराणसी: चौखम्बा संस्कृत सीरीज़ ऑफिस।

**सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)**

1. चतुर्वेदी, मिथिलेश (सम्पा.), (२०२१), वाक्यपदीय विमर्श, नवदिल्ली: आर्यन बुक इण्टर्नेशनल।

**काठिन्यस्तरः**
**600-699**

**श्रेयोऽङ्काः - 4**
**होराः - 60**

**चितस्वशास्त्रविषयः (DSE) 2.क.2: भट्टिकाव्यम् - 1-4 सर्गाः**

**पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)**

1. काव्यमाध्यमेन व्याकरणाध्यापनम्।
2. व्याकरणशास्त्रानुसारं सामान्यविशेषकार्याणाम् उदाहरणद्वारा अवबोधनम्।
3. विशिष्टक्रियापदानां प्रयोगतज्ञानम्।
4. साहित्यव्याकरणोभयविषयबोधनम्।

**अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes):** अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. काव्यपठनपूर्वकं व्याकरणवैशिष्ट्यज्ञानं प्राप्स्यन्ति।
2. साहित्यव्याकरणशास्त्रद्वयस्य ज्ञानं प्राप्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।
3. व्यवहारे विशिष्टक्रियापदानां प्रयोगं कर्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।
4. काव्यव्याकरणाध्ययनेन सह रामस्य चरित्रमपि ज्ञातुं सक्षमाः भविष्यन्ति।

**श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)**

| पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code) | पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title) | पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course) | | | श्रेयोऽङ्काः (Credits) |
|---|---|---|---|---|---|
| | | व्याख्यानम् (Lecture) | अनुशिक्षणम् (Tutorial) | प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice) | |
| चितस्वशास्त्रविषयः (DSE) 2.क.2 | भट्टिकाव्यम् - 1-4 सर्गाः | 04 | 0 | 0 | 04 |

**पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)**

**अन्वितिः १. रामोत्पत्तिवर्णनम्।** **श्रेयोऽङ्कः १**

**अन्वितिः २. सीतापरिणयवर्णनम्।** **श्रेयोऽङ्कः १**

**अन्वितिः ३. रामप्रवासवर्णनम् - 1** **श्रेयोऽङ्कः १**

**अन्वितिः ४. रामप्रवासवर्णनम् - 2** **श्रेयोऽङ्कः १**

**निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)**

1. भट्टिः, (१८८७), भट्टिकाव्यम् (सम्पादकः-गोविन्दशङ्करशास्त्री बापटः), मुम्बई: निर्णयसागरप्रेस्।

| काठिन्यस्तरः 600-699 | श्रेयोऽङ्काः - 4 होराः - 60 |
|---|---|

**चितस्वशास्त्रविषयः (DSE) 2.क.3: पदचातुर्यविध्यविचारः चतुष्टयी च**

**पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)**

1. जातेः समग्रस्वरूपबोधनम्।
2. लिङ्गसंख्याविचारबोधनम्।
3. क्रियाकारकविचारबोधनम्।
4. उपसर्गनिपातानां द्योतकत्वविचारप्रतिपादनम्।
5. कालस्वरूपबोधनम्।

**अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes):** अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. भाष्यादिषु प्रोक्तानि जातिविषयकाणि विभिन्नमतानि ज्ञानं प्राप्स्यन्ति।
2. आख्यातार्थाद्यवगमनेन शाब्दबोधप्रकारं ज्ञातुं सक्षमाः भविष्यन्ति।
3. धात्वर्थविषये वैयाकरणानां स्पष्टं मतं ज्ञातुं समर्थाः भविष्यन्ति।
4. निपातानाम् उपसर्गाणां च सार्थप्रयोगे समर्थाः भविष्यन्ति।

**श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)**

| पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code) | पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title) | पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course) | | | श्रेयोऽङ्काः (Credits) |
|---|---|---|---|---|---|
| | | व्याख्यानम् (Lecture) | अनुशिक्षणम् (Tutorial) | प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice) | |
| चितस्वशास्त्रविषयः (DSE) 2.क.3 | पदचातुर्यविध्यविचारः चतुष्टयी च | 04 | 0 | 0 | 04 |

**पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)**

**अन्वितिः १. पदचातुर्विध्यविचारे नामतः बहुषु बहुवचनविचारं सूत्रं यावत्। श्रेयोऽङ्कः १**

**अन्वितिः २. पदचातुर्विध्यविचारे क्रीतात् करणपूर्वात् निपातानां विभागं यावत्। श्रेयोऽङ्कः १**

**अन्वितिः ३. चतुष्टय्यां समर्थसूत्रविचारात् मम्मटाभिप्रायपरिशीलनं यावत्। श्रेयोऽङ्कः १**

**अन्वितिः ४. चतुष्टय्यां हरदत्ताशयात् भाष्यप्रमाणं यावत्। श्रेयोऽङ्कः १**

**निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)**

1. चेरुकुमिल्लि सत्यसूर्यनरसिंहमूर्तिः, डा॰ (२००८), पदचातुर्विध्यविचारः, नवदेहली : राष्ट्रियसंस्कृतसंस्थानम्।

2. चेरुकुमिल्लि सत्यसूर्यनरसिंहमूर्तिः, डा॰ (२०१५), चतुष्टयी, काञ्चीपुरम् : संस्कृतभारतसंस्कृतिविभागः, श्रीचन्द्रशेखरेन्द्रसरस्वतीविश्वमहाविद्यालयः।

**सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)**

1. द्विवेदी, शिवप्रसाद, लघुशब्देन्दुशेखरसोपानम्, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।